

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЯ
І ДАВНЯ ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ
Випуск 1 (22)

2017
КИЇВ

НАУКОВА СЕРІЯ — ЗАСНОВАНА У 2010 Р.

ВИДАЄТЬСЯ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

АРХЕОЛОГІЯ:

ДОСЛІДЖЕННЯ,
ЕКСПЕРИМЕНТИ,
РЕКОНСТРУКЦІЇ

АРХЕОЛОГІЯ І ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Наукова серія з проблем археології та давньої історії

Серія присвячена публікаціям досліджень з археології та давньої історії України. Висвітлюються питання соціально-економічного розвитку та культурних зв'язків населення України у кам'яному та мідно-бронзовому віках, сторінки з історії киммерійців та скіфів, матеріальна та духовна культура античних греків у Північному Причорномор'ї, етногенез та рання історія слов'ян, розвиток давньоруських міст і сіл, матеріальної культури середньовіччя і нового часу. Видаються нові археологічні матеріали, розвідки з історії археології та архівні джерела. Для археологів, істориків, краєзнавців, учителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

Серия посвящена публикациям исследований по археологии и древней истории Украины. Освещаются вопросы социально-экономического развития и культурных связей населения Украины в каменном и медно-бронзовом веках, страницы истории киммерийцев и скифов, материальная и духовная культура античных греков в Северном Причерноморье, этногенез и ранняя история славян, развитие древнерусских городов и сел, материальной культуры средневековья и нового времени. Издаются новые археологические материалы, исследования по истории археологии и архивные источники. Для археологов, историков, краеведов, учителей истории, студентов исторических факультетов, всех, кто интересуется древней историей Украины.

A series is devoted to publications of investigations on archaeology and ancient history of Ukraine. Questions of social and economic development and cultural relations of the population of Ukraine in the Stone and Copper-Bronze Age, pages of Cimmerian and Scythian history, material and spiritual culture of antique Greeks in Northern Black Sea Coast, ethnogenesis and early history of Slavs, development of the Ancient Russian cities and villages, material culture of Medieval and Modern periods are under observing. New archeological records, survey on history of archaeology and archival sources are being published. This series is intended for archeologists, historians, regional specialists, teachers of history, students of historical departments and for all who is interested in ancient history of Ukraine.

Засновник та видавець

Інститут археології
Національної академії наук
України

Свідоцтво

про реєстрацію ЗМІ
КВ № 17659-6509Р
від 29.03.2011

Адреса редакції:

Україна, 04210, Київ 210,
просп. Героїв Сталінграда, 12
Тел.: (+380-44) 418-61-02
Факс: (+380-44) 418-33-06
E-mail: gorbantenko@gmail.com

Затверджено до друку

Вченою радою
Інституту археології
НАН України
20.10.2016, протокол № 7.

Усі матеріали рецензовано

Рисунки

авторські

Надруковано

в авторській редакції

Комп'ютерна верстка

С.А. Горбаненка

Усі права застережено.

Передрук можливий
зі згоди редакції
та авторів статей

ISSN 2227-4952

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОЧКО П. П., академік НАН України
СКОРИЙ С. А. (головний редактор), доктор історичних наук, професор

ГОРБАНЕНКО С. А. (відповідальний секретар), кандидат історичних наук

ІВАКІН Г. Ю., член-кореспондент НАН України
КРИЖИЦЬКИЙ С. Д., член-кореспондент НАН України

МОЦЯ О. П., член-кореспондент НАН України

ЧАБАЙ В. П., член-кореспондент НАН України

ЗАЛІЗНЯК Л. Л., доктор історичних наук, професор

ОТРОЩЕНКО В. В., доктор історичних наук, професор

БОЛТРИК Ю. В., кандидат історичних наук

КУЛАКОВСЬКА Л. В., кандидат історичних наук

ПЕТРАУСКАС О. В., кандидат історичних наук

ПОТЄХІНА І. Д., кандидат історичних наук

САМОЙЛОВА Т. Л., кандидат історичних наук

СОН Н. О., кандидат історичних наук

Надруковано за фінансової підтримки Громадської організації «Історико-культурологічний центр "Крук"» м. Горішні Плавні та Житомирської археологічної експедиції ІА НАН України

© ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ, 2017

Підписано до друку 20.03.2017. Формат 60 × 84/8.

Гарн. Century Schoolbook. Папір офс. Друк офс. Ум.-друк. арк. 44,2. Обл.-вид. арк. 52,2. Тираж 150 екз. Зам.

Тираж віддруковано ТОВ «Майдан», 61002, Харків, вул. Чернишевська, 59. Тел.: (057) 700-37-30

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

З М І С Т

- Олевськ стародавній та сучасний
(*О.А. Омельчук*)
- Скансен у Горішніх Плавнях: реалії й перспективи
- Літописний Вишгород: минуле, сучасне, майбутнє
(*В.П. Виговський*)
- Вступ

СТАТТІ

- Петраускас А.В.* Археологічні розкопки, експериментальна археологія та музеєфікація на базі археологічної експедиції в м. Олевськ
- Гопкало О.В.* Остатки одяжки из погребений культуры Черняхов—Сынтана-де-Муреш
- Колода В.В.* Спеціалізовані знаряддя як відображення рівня ремісничого виробництва на селищі «Мохнач II» у салтівський час
- Тарасаў С.В.* Канфлікт паміж Полацкам і Кіевам 1066—1068 гг. Палітыка-рэлігійны аспект
- Готун І.А.* Середньовічне селище Ходосівка-Рославське (до десятиріччя розкопок пам'ятки)
- Пескова А.А.* К вопросу о местных особенностях в изготовлении борисоглебских крестов-реликвари-ев в Галицко-Волынской земле
- Кощман В.І., Плавінські М.А.* Абарончыя збудаванні Мінскага замчышча ў святле апошніх даследаванняў
- Мусин А.Е.* Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии

C O N T E N T S

- 6 Olevsk an Ancient and Modern
(*O.A. Omelchuk*)
- 8 Skansen in Horishny Plavny: Realities and Perspectives
- 10 Annalistic Vyshgorod: Past, Present and Future
(*V.P. Vyhovskyy*)
- 12 Foreword

ARTICLES

- 15 *Petrauskas A.V.* Archaeological Excavations, Experimental Archaeology and Museumification on Archaeological Expedition Base in the City Olevsk
- 22 *Gopkalo O.V.* The Remains of Clothes from Graves of Chernyakhiv—Sintana-de-Mures Culture
- 40 *Koloda V.V.* Specialized Crafting Tools as a Mark of the Handicraft Level at Mokhnach «II» Settlement in the Saltov Times
- 50 *Tarasov P.I.* The conflict 1066—1068 between Polotsk and Kiev. Political and religious aspect
- 61 *Hotun I.A.* Khodosivka-Roslavske Medieval Settlement (to the tenth anniversary of excavations of monument)
- 91 *Peskova A.A.* On the Local Specificities of the Manufacturing of Reliquary-Crosses on the Territory of Galicia and Volhynia
- 100 *Koshman V.I., Plavinski M.A.* Fortifications of Minsk Zamchyshecha in the light of recent research
- 110 *Musin A.Ye.* The icon of Saint Princes Boris and Gleb in Vyshgorod near Kiev: origins and development of iconography

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Магомедов Б.В., Диденко С.В., Милашевский А.С. 123
Могильник черняховской культуры у с. Легедзине
(работы 2015 г.)

Приложение 1. Рудич Т.А. Палеоантрополо- 139
гический материал из могильника Легедзине
за 2015 г.

Приложение 2. Козак О.Д. Палеопатологічні 140
дослідження скелетів з розкопок могильника
Легедзине за 2015 р.

Кракало І.В. Лики античності 142

Козюба В.К. Нові давньоруські пам'ятки околиць 148
Києва

Кедун І.С., Пархоменко О.Г. Археологічні дослід- 159
ження поселення Магерки I в Ніжині

Плавінські М.А. Папярэднія вынікі раскопак Мяд- 163
зельскага замка ў 2013—2015 гг.

ЕКСПЕРИМЕНТ і РЕКОНСТРУКЦІЯ

Дараган М.Н., Бондарь К.М. От измерений к ре- 178
конструкциям: методология неразрушающих ис-
следований памятников археологии и истории

Лысенко С.С., Лысенко С.Д. Экспериментальные 190
исследования способа ношения некоторых укра-
шений комаровской культуры

Бітківська Т.В. Типологія, хронологія и техноло- 204
гічні особливості виробництва фібул зарубинець-
кого типу

Рейда Р.М., Гейко А.В., Сапегін С.В. Реконструк- 210
ція ремін з поховання 115 Шишацького могиль-
ника черняхівської культури

Петраускас О.В., Коваль О.А. Експериментальні 216
роботи Комарівської археологічної експедиції в
2015 р.

Оленіч А.М., Бібіков Д.В., Івакін В.Г., Зоценко І.В. 225
Експериментальна реконструкція давньоруського
гончарного горну (за матеріалами ремісничого по-
саду Вишгорода)

Шерстюк В.В. До реконструкції Говтвянської бит- 230
ви 1638 р.

Погоржельська І.В. Дослідження та наукова ре- 238
конструкція одягу угорського типу за археологіч-
ними знахідками

АРХЕОЛОГІЯ і ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Нікітенко І.С., Супруненко О.Б. Петрографічні 243
дослідження кам'яних стел і деталей поховальних
споруд з округи Горішніх Плавнів на Полтавщині

PUBLICATIONS of ARCHAEOLOGICAL MATERIALS

Magomedov B.V., Didenko S.V., Milashevsky O.S. 123
The Cemetery of Chernyakhiv Culture by Village
Legedzine (Excavation 2015)

Appendix 1. Rudich T.A. Paleoanthropological 139
material from the cemetery Legedzine in 2015

Appendix 2. Kozak O.D. Paleopathological study 140
of skeletons from excavations of cemetery Leged-
zine in 2015

Krakalo I.V. Faces of Antiquity 142

Koziuba V.K. New Old Rus'sian Sites in Vicinity of 148
Kiev

Kedun I.S., Parkhomenko O.G. Archaeological Re- 159
search of the Settlement Magerky I in Nizhyn

Plavinski M.A. Preliminary Results of Miadzel Cas- 163
tle Excavations in 2013—2015

EXPERIMENT and RECONSTRUCTION

Daragan M.M., Bondar K.M. From measurements to 178
reconstructions. The methodology for non-destructive
investigations of archaeological and historical
monuments

Lysenko S.S., Lysenko S.D. Experimental study of 190
the way of wearing of some adornments of Komarov
culture

Bitkovska T.V. Typology, Chronology and Techno- 204
logical Specificity of the Zarubintsy Fibula Type
Making

Reida R.M., Heiko A.V., Sapiehin S.V. Reconstruc- 210
tion of Belts from the Burial 115 of Shyshaky Cem-
etery of Chernyakhiv Culture

Petrauskas O.V., Koval O.A. Experimental Investi- 216
gations in Komariw Archaeological Expedition 2015

Olenich A.M., Bibikov D.V., Ivakin V.G., Zotsenko I.V. 225
Experimental reconstruction of old rus pottery kiln
(based on excavations handicraft quarter of Vysh-
gorod)

Sherstyuk V.V. By the Reconstruction of the Battle 230
near Govtva 1638

Pogorzhelska I.V. Studying and Science Reconstruc- 238
tion Hungarian Clothes on the Base of Archeological
Finds

ARCHAEOLOGY and NATURAL SCIENCES

Nikitenko I.S., Suprunenko O.B. Petrographic Investi- 243
gations of Stone Stelae and Burial Construction Details from
the Neighborhood of Horishni Plavni in Poltava Region

- Камелина Г.А., Биркина Н.А., Мамонова А.А.* 249 *Kamelina G.A., Birkina N.A., Mamonova A.A.* Textiles in the Burials of the Chernyakhiv Culture in the Collection of the State Historical Museum
- Журавлев О.П.* 258 *Zhuravlev O.P.* Osteological Materials from the Chernyakhiv Cultures Settlement Barbara I
- Черненко О.С., Кравченко Р.А., Горбаненко С.А., Горобець Л.В., Ковальчук О.М., Сенюк О.Г., Сергеева М.С.* 266 *Chernenko O.E., Kravchenko R.A., Gorbanenko S.A., Gorobets L.V., Kovalchuk O.M., Senyuk O.G., Sergeeva M.S.* Сverdlovske-1: біогосподарська діяльність мешканців роменського городища на Чернігівщині
- Сергеева М.С.* 302 *Sergeyeva M.S.* Археологічна деревина як джерело для реконструкції господарчої діяльності давньоруського населення Середнього Подніпров'я (до постановки проблеми)
- Нестеровський В.А., Журукіна О.Ю.* 310 *Nesterovskiy V.A., Zhurukhina O.Yu.* Технологія обробки бурштину у давньоруський час
- Яніш Є.Ю., Шерстюк В.В.* 317 *Yanish Ye.Yu., Sherstiuk V.V.* Результати аналізу іхтіологічних решток з Манжелівського городища (за результатами досліджень 2015 р.)
- Гнера В.А.* 321 *Gnera V.A.* Використання аеро- та космознімків для археологічної розвідки Брусилівського р-ну

ДИСКУСІЇ

- Володарець-Урбанович Я.В.* 331 *Volodarets-Urbanovich Ya.V.* Ливарні формочки слов'ян раннього середньовіччя: реінтерпретація знахідок
- Скиба А.В.* 347 *Skyba A.V.* До питання про функціональне використання Т-подібних бляшок в поясах наборів «геральдичного» стилю
- Башкоу А.А., Іоу А.В.* 357 *Bashkou A.A., Iou O.V.* Да питання аб тапаграфії і реконструкції старажытнага Камянца

ІСТОРИЯ НАУКИ

- Тарабукін О.О.* 362 *Tarabukin O.O.* Коднянські старожитності (за матеріалами досліджень С.С. Гамченка)
- Наші автори** 375 **Our authors**
- Список скорочень** 378 **List of abbreviations**

DISCUSSION

HISTORY of SCIENCE

Р. М. Рейда, А. В. Гейко, С. В. Сапегін

РЕКОНСТРУКЦІЯ РЕМЕНІВ З ПОХОВАННЯ 115 ШИШАЦЬКОГО МОГИЛЬНИКА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена реконструкції ременів, залишки яких виявлені під час дослідження поховання 115 Шишацького могильника. Виявлені фрагменти двох шкіряних ременів збереглися в місцях їх кріплення до металевих пряжок. На основі цих знахідок запропоновано три варіанти реконструкції кріплення ременів до пряжок та два варіанти виконання наконечників ременів.

Ключові слова: пізньоримський час, реконструкція, ремені, металеві пряжки, Лісостепове Лівобережжя, черняхівська культура, Шишацький могильник, доба Великого переселення народів.

Контекст. Могильник черняхівської культури та скіфського часу розташований за 1,0 км на захід від районного центру Шишаки Полтавської області, на правому березі балки Дернова Долина (ліва притока р. Псел) та на південний схід від цегельного заводу.

Дослідження на могильнику тривають з 2009 р. (із перервою на 2011 р.) й донині. Влітку 2014 р. унаслідок археологічних розкопок вивчено близько 350 м² площі некрополя та виявлено 30 могил. Серед них — поховання 115, що знаходилося у центральній частині розкопу¹.

Велику пляму від могильної ями було виявлено під час горизонтальної зачистки траншеї на глибині 1,73—1,85 м від репера в шарі материкового суглинку жовто-сірого кольору. Контури плями простежувалися порівняно чітко і мали округло-видовжену форму по лінії схід—захід.

Поховальна споруда являла собою широку видовжену яму підпрямокутної форми із заокругленими кутами (рис. 1, 1). Її максимальна довжина — 2,23 м; максимальна ширина — 1,05 м.

1. Подаємо тут скорочений опис поховання 115, детальніше див.: [Рейда, Гейко, Сапегін, 2016].

Стінки ями, простежені в материк на висоту до 0,79 м, вертикальні з ледь помітним заокругленням біля дна. Поверхня дна поховальної споруди рівна. Реконструйована глибина поховання (від репера) по дну складає 2,52 м.

Слідів пограбування, руйнації або навмисного переміщення супровідного інвентарю не мало. Виняток становить лише фрагмент рогового гребеня, виявлений поблизу нижньої правої кінцівки небіжчика, імовірно пересунутий та пошкоджений землерийними тваринами.

Померлий лежав на спині у випростаному положенні і був орієнтований головою у західному напрямку з відхиленням на південь (захід—захід—південь) (рис. 1, 1). Кістяк небіжчика був суттєво зруйнований фізико-хімічними процесами. Констатовано антропологічний стан розташування всіх збережених крупних кісток кістяка похованого.

Поховання відрізняється досить багатим супроводом (рис. 1, 1). У районі тазу виявлено дві поясні пряжки, з фрагментами шкіряних ременів (рис. 1, 2): одна білого металу, інша — з мідного сплаву. Одна з них розташована в районі верхньої частини тазу, інша — в його нижній частині. Праворуч від правої нижньої кінцівки виявлені залишки сильно зруйнованих фрагментів рогового гребеня із заклепками з мідного сплаву, виготовлених із згорнутих трубочок. Праворуч від верхньої частини правої руки виявлено миску з вміщеним до неї конічним скляним кубком прозорого скла, орнаментованим краплями синього та темно-червоного кольору. Впритул до миски була розташована ще одна мископодібна посудина. На південний захід від кісток черепа були розташовані дві миски а в північно-західному куті поховання виявлено глек «лівобережного» типу. Останній, не зважаючи на ретельне

Рис. 1. Поховання 115 Шишацького могильника: 1 — фото; 2 — ремінні пряжки із залишками шкіряних ременів; 3 — залишки шкіряного ремня; 4 — пряжки

виконання, унаслідок недостатньої температури випалювання під час виробництва, зазнав руйнацій під дією зовнішнього середовища.

Характеристики ремінних пряжок такі.

1. Пряжка з білого металу з овальною рамкою, круглою в перетині (рис. 1, 4а). Її розміри: 2,5 × 1,9 см. Язичок пряжки має виступ, що переходить в прямокутний майданчик. Кінчик язичка тупий, дещо звужений.

2. Пряжка мідного сплаву з підовальною рамкою (рис. 1, 4б). Розміри: 2,4 × 1,5 см. Язичок має широке вушко, виступ плавний, майданчик прямокутний, сильно звільований. Посередині язичок має два симетричні звуження. Помітні сліди корозії.

Графічна реконструкція. Виявлені ремінні пряжки та залишки шкіряних ременів дають змогу здійснити спробу реконструкції цієї деталі вбрання небіжчика (рис. 2). Зафіксовані нами шкіряні фрагменти (рис. 1, 3) дозволяють говорити про те, що металеві пряжки кріпилися спочатку вузькими (вузькими за саму пряжку) ремінцями завширшки 1,1—1,4 см до широкого ремня близько 4,0 см завширшки. Вузькі ремінці, вочевидь, мали прорізані отвори, в які продівалися язички пряжок. Після цього вузький ремінець перегинався навпіл і короткий його край пришивався до довшого. Таким чином вузький ремінець охоплював задній край рамки з обох боків у місці заднього краю рамки, після чого вузький короткий ремінець, утворюючи своєрідну шкіряну обойму, пришивався до ширшого — власне ремню.

Ще одним можливим варіантом є наступний. Край широкого ремня вирізався з обох боків до необхідних параметрів, після чого в ньо-

му прорізувався отвір для продівання язичка пряжки; сам ремінець перегинався і зшивався з більш широкою частиною ремня (рис. 2, 3).

Необхідно зазначити, що шви від кріплення короткого ремінця до пряжки та широкого ремня під час розчистки нами зафіксовані не були і запропонована нами система є імовірною і вірогідною на наш погляд реконструкцією, оскільки сліди металевих кріплень на ременях поховання 115 виявлено не було.

Із виявлених шкіряних репсток двох ременів не можна встановити остаточно, чи широкий край ремня заходив знизу за пряжку (рис. 2, 1), чи тільки доходив до її краю у місці кріплення з вузьким ремінцем (рис. 2, 2). Схожий варіант кріплення пряжки до ремня наводить у своїй роботі для чоловічих поховань могильника Лучістое Е. Хайредінова [Хайредінова, 1999, с. 215, рис. 1, 4], зазначаючи, однак, що ремені в цих похованнях були вузькими, [Хайредінова, 1999, с. 203], власне тими, які й кріпили безпосередньо до пряжки, на відміну від запропонованих нами варіантів.

Крім того, ще однією відмінністю, зафіксованою в похованні 115 є те, що поясні пряжки тут були розташовані своїми кільцями вправо, тоді як у чоловічих похованнях Лучістого — вліво [Хайредінова, 1999, с. 203—204]. Наявність та розміщення в похованні 115 двох пряжок дозволяють припускати і наявність двох поясів, як це, вірогідно, було і у похованні 2 склепу 54а Лучістого [Хайредінова, 1999, с. 217, рис. 3, 2]. Слід зазначити, що дві поясні пряжки виявлені також і в похованні 50 Шишацького могильника.

В обох пряжках могили 115 варіанти кріплення були аналогічними. У зв'язку з тим, що

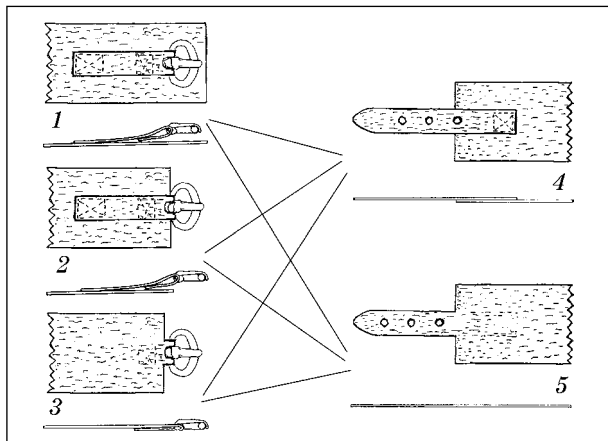

Рис. 2. Графічна реконструкція варіантів кріплення поясних пряжок у похованні 115

пряжки мали досить невеликі параметри, очевидно, протилежний край ременів теж мав бути відповідно співставним до ремінців кріплення самих пряжок. Відповідно, нами пропонується також два варіанти реконструкції. Перший варіант передбачає вузький ремінець з проробленими отворами для язичка пряжки, який пришивається до більш широкого (основного) ремня (рис. 2, 4). У другому варіанті, вузький ремінець виготовляється шляхом вирізування краю широкого ремня, становлячи з ним одне ціле (рис. 2, 5). На нашу думку, найбільш дієвим, а відтак — і найбільш вірогідним є варіант з пришитим вузьким ремінцем. У обох запропонованих нами випадках вузькі ремінці, продіті у рамки пряжок і закріплені язичками у відповідних отворах, притягували впритул широкі краї ременів.

Питання наявності двох поясних пряжок, а отже — двох ременів у вбранні похованого залишається відкритим. Однією з можливостей є та, коли один ремінь слугував для підтримки штанів, а другий — для підперезування верхнього одягу. Опосередковано на користь такої можливості може вказувати те, що пряжка, яка знаходилася вище по корпусу небіжчика, була виконана зі срібла, а нижча (яка могла бути прикрита верхнім одягом) — з мідного сплаву.

Обидві пряжки можна зарахувати до дніпро-дунайської серії (серія Д) за класифікацією Є.Л. Гороховського, датованої у межах другої половини IV — початку V ст. н. е. [Гороховский, 1988а, с. 35, 42; 1988, с. 305]. До найближчих аналогій пряжки з мідного сплаву належить бронзовий екземпляр, виявлений у поодинокому жіночому похованні з с. Лавриківки (Кременчуцький р-н, Полтавська обл.) [Супруненко, Гопкало, 2015, с. 210—211, рис. 5; 6]. Екземпляр з білого металу ближчу аналогію має до пряжки з поховання 2 могильника Журавка [Гороховский, 1988а, с. 41] та пряжки, яка походить з культурного шару могильника Успенка [Некрасова, 2006, с. 160, рис. 43, 16].

З метою перевірки запропонованих теоретичних варіантів графічних реконструкцій було вирішено здійснити спробу їх натурної реалізації.

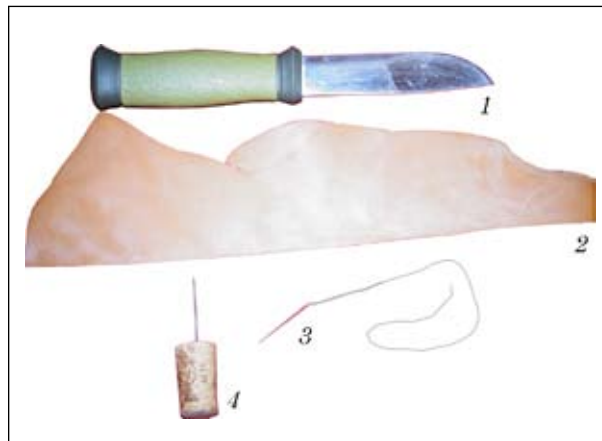

Рис. 3. Знаряддя та матеріали: 1 — ніж; 2 — шкіра; 3 — голка та бавовняна нитка; 4 — шило

Матеріали та інструменти. Задля виконання реконструкції вирішено обрати наступні матеріали та знаряддя (рис. 3).

1. Шкіра оброблена жовтого кольору, товщиною 1—2 мм сучасного вітчизняного виробництва (рис. 3, 2).

2. Нитки бавовняні білого кольору (рис. 3, 3).

3. Ніж сталевий (модель Morakniv Outdoor 2000) (рис. 3, 1).

4. Шило, виготовлене з великої («циганської») сталевий голки (рис. 3, 4).

5. Голка сталевий (рис. 3, 3).

6. Пряжка ремінна мідного сплаву 1. Пряжка для пояса мідного сплаву з підовальною рамкою. Розміри: 2,3 × 1,3 см.

Знаряддя та матеріали підбиралися максимально наближені до існуючих серед матеріалів черняхівської культури: залишки шкіряних ременів виявлені в похованні 115; залізні ножі, голки (залізні та мідного сплаву) та залізні шила, також відомі в матеріалах черняхівської культури. Пряжку взято оригінальну, черняхівської культури. До найменш імовірних серед підібраних знарядь та матеріалів належать бавовняні нитки, наявність яких, принаймні в похованні 115 нічим не підтверджується. Хоча, безперечно, нитки рослинного чи тваринного походження застосовувалися черняхівцями під час виготовлення ременів.

Натурна реконструкція. Попередньо було вирішено не здійснювати повної реконструкції ременів — у зв'язку з наявністю кількох теоретичних (графічних) варіантів — трьох місць кріплення до пряжок та двох — наконечників ремню. Натомість вирішено зупинитися на виконанні фрагментів ременів в місці застібання та кріплення пряжки, власне — «працюючої» частини ременів. У виконанні цих частин ми керувалися вищевикладеними теоретичними рекон-

1. Для здійснення реконструкції було взято пряжку, за параметрами близьку виявлену у похованні 115, яка походить з випадкових депаспортизованих знайдок (оригінальні пряжки здані до фондів Полтавського краєзнавчого музею ім. В. Кричевського).

трукціями, здійсненими на основі виявлених в похованні 115 фрагментів шкіряних ременів.

Етап перший. За допомогою ножа та дерев'яної прямокутної планки було відрізано три коротких (7—8 см завдовжки) та 4,1—4,2 см завширшки шкіряних смуги і дві смуги з вирізаними з краю вузькими ремінцями (до 1,4 см завширшки). Також вирізано три вузьких ремінці 1,4 см завширшки. Уся операція зайняла для одного екземпляра — від 5 до 10 хвилин, для всіх — близько 60 хвилин (рис. 4; 5).

Етап другий. За допомогою ножа у вузьких частинах ремінців та у вузьких ремінцях вирізано отвори 1,4 × 0,25—0,30 см для продівання язичка пряжки з метою її закріплення та округлі отвори 0,4—0,5 см діаметром для язичка пряжки через інтервали 2 см. Часу на всю операцію витрачено близько 60 хвилин (рис. 4; 5).

Етап третій. За допомогою шила у одному вузькому вирізі ремінця та трьох вузьких ремінцях пророблено серію з 5—6 та 9—10 відповідно пар отворів, розташованих паралельно одні до одних. На всю операцію витрачено близько 30 хвилин (рис. 4—7).

Етап четвертий. За допомогою голки та бавовняної нитки зшито перегин ремінця навколо пряжки з метою кріплення. Також при-

шито самі вузькі ремінці до широких ременів. На один екземпляр витрачено 10—15 хвилин; усього — близько 60 хвилин (рис. 4—7).

Усього всі етапи виготовлення всіх виготовлених примірників-реконструкцій зайняли від 3,5 до 4 годин часу. Зазначимо, що увесь процес було виконано нами без попередньої підготовки і без наявності будь-якої попередньої практики. Звичайно, часу для виготовлення цілого ремня, вочевидь мало витратиться дещо більше (в подальших планах ми плануємо провести повну таку реконструкцію), ніж на запропоновані нами реконструкції. Загалом, час на виготовлення одного цілого (не фрагментованого) примірника ремня нами оцінюється в 1,5—2 години. Зроблена ж нами реконструкція була орієнтована якраз на найбільш трудомісткі у виготовленні операції (звичайно, сюди ми не зараховуємо сам процес виготовлення металевих пряжок та обробку шкіри).

Водночас, час витрачений на виконання та відносна простота виконання всіх етапів, а також відсутність необхідності використання спеціального інструментарія дозволяють припускати можливість того, що кожен достатньо дорослий член тогочасного суспільства мав теоретичну та практичну можливість виготовлення цієї деталі одягу самотужки. Хоча це і

Рис. 4. Процес натурної реконструкції фрагментів ременів у трьох варіантах

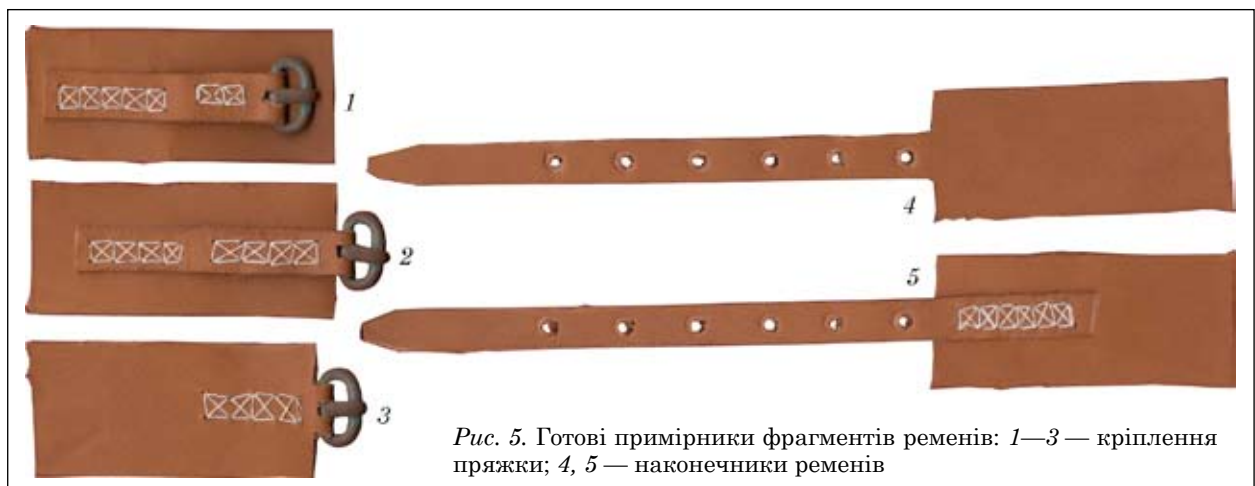

Рис. 5. Готові примірники фрагментів ременів: 1—3 — кріплення пряжки; 4, 5 — наконечники ременів

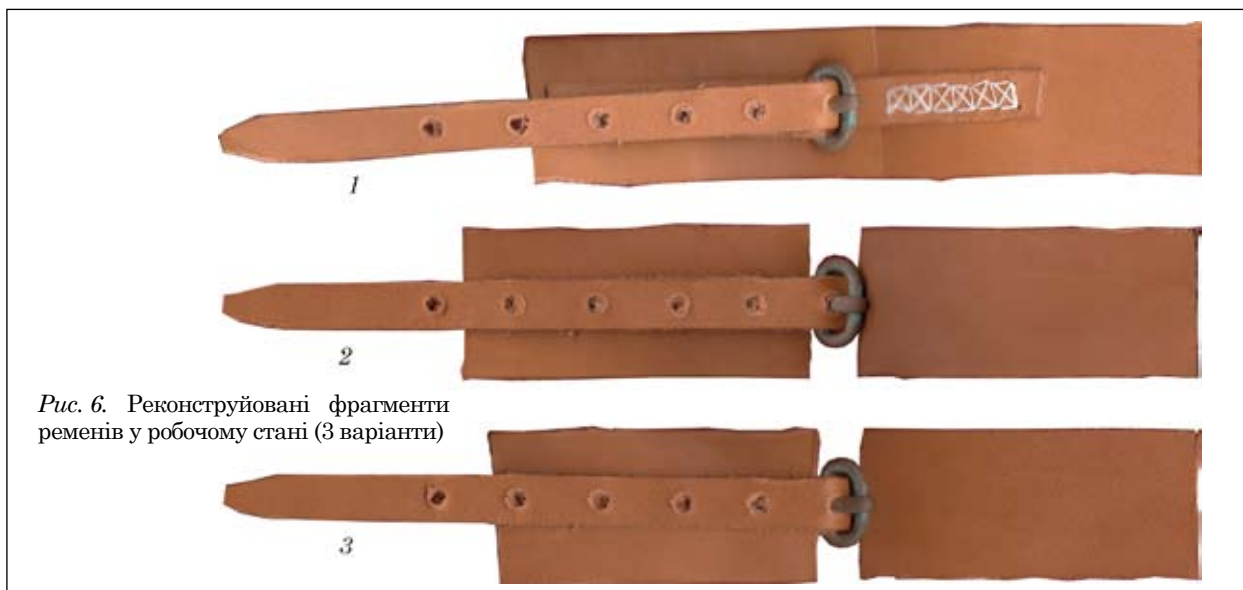

Рис. 6. Реконструйовані фрагменти ременів у робочому стані (3 варіанти)

Рис. 7. Варіант фіксації наконечника ремня

не відкидає також і імовірності виготовлення ременів професійними ремісниками.

Результати та підсумки. Відносно невеликі параметри поясних пряжок з поховання 115 та значне розповсюдження аналогічних предметів цієї категорії на території поширення культури Черняхів—Синтана-де-Муреш дозволяють зробити, крім цього, ще кілька припущень. Перше з них про те, що такі деталі ременів виконували, здебільшого функціональне навантаження. На користь цього також може вказувати як проста форма самих пряжок, так і відсутність у більшості випадків на них додаткових прикрас. Останні в окремих випадках обмежені прокресленою орнаментациєю майданчиків язичка пряжок та, ще рідше — кінчиків язичка. Тобто, декоративна функція такого типу виробів, вірогідно, була мінімальною. Звичайно, такі висновки є деякою мірою гіпотетичними, проте здійснена реконструкція, на нашу думку, може свідчити на їх користь.

Наявність вузьких ремінців та їх застосування для кріплення пряжок не тільки в похованні 115 Шишацького могильника може бути підтверджена опосередковано також і наявністю в деяких їх примірниках округлих та підовальних пряжок невеликих об'єм, виконаних з мідного сплаву тонких пластин. Ці пластини продовгуватої підпрямокутної форми мають прямокутні продовгуваті вирізи, в які продівалися язички пряжок. Після цього пластина перегиналася навпіл, між двома краями пластини вставлявся край вузького ремінця. Після чого обидві частини пластини з вставленим між ними краєм ремінця, скріплювалися між собою за допомогою заклепок. Фактично, така конструкція є подальшою модифікацією запропонованих нами реконструкцій.

Не дивлячись на те, що знахідки частин шкіряних ременів разом з металевими пряжками в похованнях черняхівської культури в своїй більшості відсутні, і в цьому сенсі поховання 115 Шишацького могильника є мало не унікальним (аналогічні опубліковані знахідки нам не відомі), запропоновані нами варіанти реконструкцій, на нашу думку, можна попередньо екстраполювати на значну частину знахідок ремінних пряжок, віднайдених у інших похованнях в ареалі черняхівської культури. До них можемо віднести поховання, які містили співрозмірні (аналогічні, дещо більші / менші) металеві пряжки.

У результаті зроблених реконструкцій також можна зазначити, що конструкції з окремими пришитими до широких вузькими ремінцями є набагато практичнішими як унаслідок їх назагал вищої міцності порівняно з вирізаними на краю ширшого ремню ремінцями, так і у зв'язку з можливістю їх порівняно швидкої заміни (на випадок пошкодження). Тому вважаємо, що варіанти виконання обох кінців ремня за допомогою вирізання тонших ремінців хоча і теоретично можливі, проте з практичної точки зору малоімовірні.

Також, як зазначено вище, проведена натурна реконструкція будови ременів з поховання 115 Шишацького могильника дозволяє припускати порівняно легкість її виготовлення у побутових умовах без застосування спеціальних інструментів та наявності якихось специфічних знань і навичок. Це дозволяє припускати можливість виготовлення і подальший ремонт цих деталей одягу всередині малих сімейних колективів без участі ремісників-професіоналів. Звичайно, виключити можливість виготовлення ременів професійними ремісниками на цій підставі ніяким чином не можна: простота виконання не є автоматично і ознакою непрофесійності виробництва.

Загалом, реконструкція підтвердила основні теоретичні позиції, висловлені попередньо у вигляді графічної реконструкції. Також маємо відзначити практичну цінність самого методу проведення натуральних реконструкцій, що дозволяє підтвердити (або заперечити) попередні теоретичні висновки та наближає до кращого розуміння давньої матеріальної культури. Прикладом цього, на наше сподівання, може бути запропонована стаття.

Гороховский Е.Л. Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесостепного Поднепровья и Южного Побужья: Дис. ... канд. ист. наук. — К., 1988. — 450 с.

Гороховский Е.Л. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины // Тр. V Международного конгресса археологов-славистов. — К., 1988. — Т. IV. — С. 34—46.

Некрасова А.Н. Памятники черняховской культуры Днепровского Левобережья // Готы и Рим. — К., 2006. — С. 87—200.

Рейда Р.М., Гейко А.В., Сапегін С.В. Поховання 115 Шишацького могильника зі скляним орнаментованим кубком // *Oikum.* — 2016. — Вип. 5. — С. 28—36.

Супруненко О.Б., Гонкало О.В. Дівочий костюм фінального етапу черняхівської культури (за матеріалами поховання в Лавриківці) // Від венедів до Русі. — К.; Х., 2014. — С. 205—224.

Хайрединова Э. Костюм варваров V века по материалам могильника у села Лучистое в Крыму // Сто лет черняховской культуре. — К., 1999. — С. 203—230.

*Р. Н. Рейда, А. В. Гейко,
С. В. Сапегин*

РЕКОНСТРУКЦИЯ РЕМНЕЙ ИЗ ПОГРЕБЕНИЯ 115 ШИШАЦКОГО МОГИЛЬНИКА ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящена реконструкции ремней, остатки которых найдены во время исследования погребения 115 Шишацкого могильника в 2014 г. (рис. 1, 1). Выявленные фрагменты двух кожаных ремней сохранились в местах их крепления к металлическим пряжкам (рис. 1, 1—3). На базе этих находок предложено три варианта графической реконструкции крепления ремней к пряжкам и два варианта исполнения наконечников ремней (рис. 2).

Теоретическую реконструкцию было решено реализовать в натуральном исполнении. С этой целью

были взяты орудия и материалы идентичные, или максимально приближенные к существующим в черняховской культуре (рис. 3).

Все этапы изготовления вариантов реконструкций заняли от 3,5 до 4 часов времени (рис. 4—7). Укажем, что весь процесс был исполнен нами без предварительной подготовки и без какой-либо предварительной практики. Время, необходимое для изготовления целого экземпляра ремня нами предварительно оценивается в 1,5—2 часа.

Следует указать на относительную простоту исполнения операций по изготовлению целых изделий и необязательность привлечения к этому профессиональных ремесленников. Предложенные варианты реконструкции, по нашему мнению, можно экстраполировать на значительную часть выявленных в погребениях черняховской культуры ременных пряжек, близких по параметрам к изделиям, найденных в погребении 115 Шишацкого могильника.

Исполненная натуральная реконструкция подтвердила основные выводы предварительной, графической реконструкции.

Ключевые слова: позднеримское время, реконструкция, ремни, металлические пряжки, Лесостепное Левобережье, черняхівська культура, Шишацкий могильник, эпоха Великого переселения народов.

*R. M. Reid, A. V. Heiko,
S. V. Sapiehin*

THE RECONSTRUCTION OF BELTS FROM THE BURIAL 115 OF SHYSHAKY CEMETERY OF CHERNYAKHIV CULTURE

The article deals with reconstruction of belts, whose remains were found during the excavations of the Burial 115 of Shyshaky cemetery in 2014 (Fig. 1, 1). The discovered fragments of two leather belts were kept in their fastening places to the metal buckles (Fig. 1, 1—3). Based on these finds we propose three variants of reconstruction of fastening the belts to the buckles and two variants of belts-ends (Fig. 2).

The theoretical reconstruction was realized in the natural fulfilment. The instruments and materials were identical or maximum approached to those existing in the Chernyakhiv culture (Fig. 3).

It took from 3.5 to 4 hours for all the phases of producing copies-reconstructions (Fig. 4—7). It should be mentioned that the whole process was making without the previous preparation and without any previous practice. The time which is necessary for making this copy is about 1.5—2 hours.

We have to note the relative simplicity of producing the whole items and that it is not necessarily to involve professional craftsmen for this work. We propose that these variants of reconstruction could be extrapolated on the substantial part of the belt buckles from the burials of Chernyakhiv culture which are close to items found in the Burial 115 of Shyshaky cemetery.

The main conclusions of previous graphic reconstruction were confirmed by the realization of natural reconstruction.

Key words: Late Roman period, reconstruction, belts, metal buckles, Dnipro River left bank forest-steppe area, Chernyakhiv culture, Shyshaky cemetery, the Great Migration period.

Одержано 8.10.2016